

Vinicije B. Lupis

Državni arhiv u Dubrovniku

O neorenesansnom gradskom zvoniku u Dubrovniku

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper

predan 27. 12. 2000.

Sažetak

Autor u svom radu piše o gradskom zvoniku u gradu Dubrovniku, njegovu rušenju i obnovi. Teško oštećeni gradski zvonik, koji je prije rušenjem već potkraj pedesetih godina 19. stoljeća, bio je djelomično porušen 1906. godine. Na osnovi pronađene fotomontaže otkriven je jedan posve nepoznat prijedlog neostilske obnove gradskog

zvonika u Dubrovniku s neogotičkim kruništem. Napokon, financijskom potporom bogatog iseljenika Paska Baburice zvonik je bio 1929. godine obnovljen prema starim nacrtima, a tada je do temelja srušen i iznova izgrađen. Današnji gradski zvonik je neorenesansna građevina koja se uklopila u prostor dubrovačke Place.

Danas promatrajući gradski zvonik u Dubrovniku i ne razmišljamo da je riječ o neorenesansnom spomeniku iz 1928/29. godine, sve do trenutka kada pročitamo natpis o restauraciji i bolje osmotrimo hladne blokove kamenja, koji više ne pružaju onaj nepravilni labirint brojnih pregradnji, tako karakterističan za dalmatinske spomenike u ustrajnim popravcima starih spomenika, gdje se iščitavala klepsidra stilskih mijena. Možemo predmnijevati o zadarskom zvoniku Sv. Marije i njegovoj neoromaničkoj obnovi u vrijeme kada nastaje dubrovački zvonik u 15. stoljeću ili kao drastični primjer obnove neoromaničkog zvonika Sv. Duje ili posve novog neoromaničkog projekta zvonika Sv. Stošije. Iz današnjeg rakursa gledanja, gradski zvonik u Dubrovniku svakako postaje svojevrsna stilska patvorina, ali sagledana u kontekstu zgrade Velikog vijeća – današnje Općine i Kazališta, gdje je neorenesansna zgrada¹ postala samo kulisom betonske konstrukcije u poslijepotresnoj obnovi osamdesetih godina dvadesetog stoljeća; ipak možemo potvrditi da je riječ o mnogo iskrenijem pristupu uspostave nekog imaginarnog izvornog stanja.

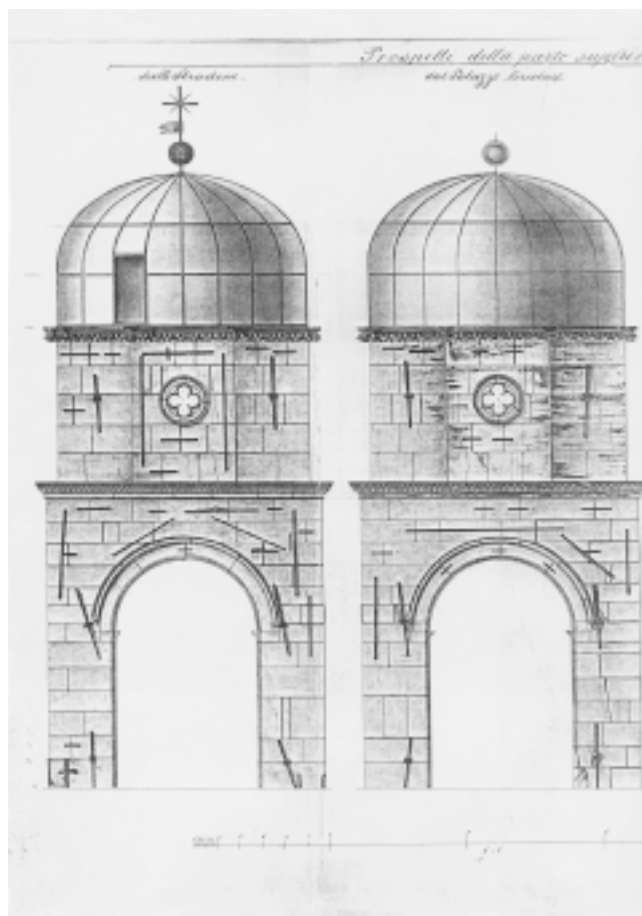
Niz potresa u dubrovačkom kraju tijekom 19. stoljeća, počevši od onog najrazornijeg 1822/23. godine, kada je tlo podrhtavalo cijelu godinu, 1846. i kasnije, oštetili su brojne spomenike, za koje se stalnim popravcima nekada skrbila Dubrovačka Republika, o čemu svjedoči arhivska serija *VII Fabbriche* (vol. 142) u Državnom arhivu u Dubrovniku. Zvonik gradskog sata koji je, sudeći prema više izvora, sagrađen 1480. godine² Dubrovačka Republika je 1645. godine,³ potom i 1781. godine popravila. Okružni građevni inženjer Vincenzo de Polli (predak pjesnika Guida Quina) i Giuseppe Hajna izradili su snimak stanja luže i kupole tornja gradskog

sata *Prospetti della parte superiore della torre d'orologio* u Dubrovniku 2. kolovoza 1857. godine.⁴ Na snimci postojećeg stanja vidljiva su velika oštećenja i brojne željezne zatege, što su prekrile zide poput mreže i brojna napuknuća i odlomljeni komadi klesanaca. Na presjeku kupole bile su ucertane dvije zatege tvoreći križ u unutrašnjosti.

Svakako, takvo stanje ruševnosti zvonika potrajalo je sve do 1906. godine, kada je napokon bilo odlučeno da bude uklonjen gornji dio zvonika, zbog opasnosti od urušavanja. *Prava Crvena Hrvatska* od 31. ožujka 1906. godine donosi naslov *Nepredvigjena katastrofa (zvonik)*, gdje se navodi da je raspisana dražba za demontažu gornjeg dijela nagnutog i raspuklog zvonika.⁵ *Prava Crvena Hrvatska* pratila je tijekom godine sve radove na zvoniku rubrikom *Gradske vijesti*. Tako 1. IX. 1906. donosi članak *Rušenje zvonika – poslije 400 godina*.⁶ Općinske vlasti dale su ukloniti gornji dio zvonika s kupolom, dok je donji dio ostao u izvornom obliku do konačnog uklanjanja. Tada je na okrnjeni zvonik postavljen novi satni mehanizam, neproporcionalnog brojčanika, kojim je zamijenjen stari iz 18. stoljeća.

Satni mehanizam je na gradskom zvoniku izradio dubrovački franjevac rodom iz Stravče, fra Pasko Petrov Baletin 1766. godine.⁷ Fra Pasko Baletin bio je poznati mehanik i po izradi satova, koji su se čuvali u franjevačkom samostanu u gradu. O tome svjedoči i kameni natpis ispod brojčanika: *A.D. / M.D.C.C.L.X.XXI. / OPUS F. PAS. / CHALIS BALE / TIN. A. CANALIBUS / O.M. FIZAN C.* Ispod je drugi natpis: *DAREŽ-LJIVOŠĆU / PASKA BABVRICE / ZVONIK OBNOVLJEN / MCMXXIX.*

U Dubrovniku je djelovalo više urara – *orlogista*; tako je 1619. godine u Bratovštini obrtnika bio upisan *Vincentinus*

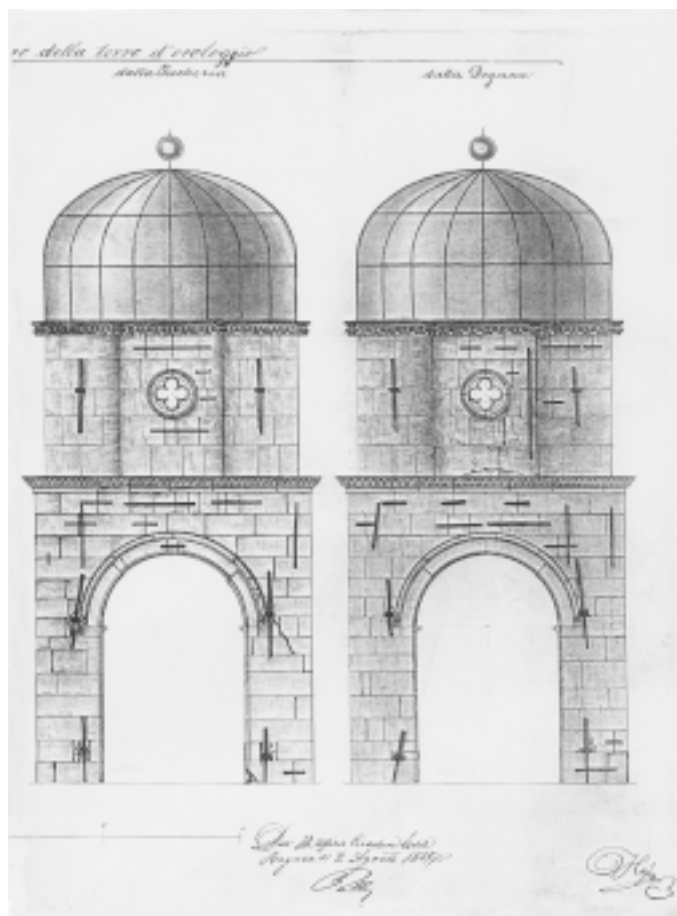
Nacrti kupole i luže gradskog zvonika iz 1857. god.
Preliminary design for the dome and the belfry lodge, 1857

Gasparis – orlogista,⁸ a kasnije 1783. godine u zrcalu Bratovštine obrtnika⁹ urar Giuseppe Mazzoni.¹⁰ Ovaj je urar izradio satni mehanizam u Kneževu dvoru, svjedočeći o sposobnosti domaćih obrtnika da zadovoljavaju sve potrebe javnih i privatnih potreba građana Dubrovnika pod Republikom.

Ćiril Iveković u svojoj reprezentativnoj ediciji *Bau- und Kunstdenkmale in Dalmatien, Band V*, izdanoj u Beču 1927. godine, objavljuje fotografiju Place s gradskim zvonikom kojemu je uklonjena kupola i ugrađen novi satni mehanizam. U donjoj zoni zvonika vidljive su brojne pregradnje, popravci na zidu kao i barokna kamena klupa koja je tvorila cjelinu s portalom Marina Gropellija. Iznad klupe na dva metra visine bio je vidljiv zazidani otvor i iznad njega lučni otvor svjedočeći o postojanju starih konstrukcija. Na prikazu Dubrovnika prije velike trešnje 1667. godine, što se čuva u dominikanskom samostanu u Dubrovniku, u prizemlju zvonika nacrtana su vrata. Valja spomenuti da su na nacrtu pročelja zvonika iz 1928. godine bila ucrtana neogotička vrata u prizemnoj zoni, od čije se izrade kasnije odustalo, ali je vjerojatno zbog toga uklonjena kamena klupica u prizemlju.¹¹ Na fotografiji nastaloj poslije 1906. godine vidi se još visoki zid na rubu krovišta palače Sponze, poput još i danas sačuvanog zida između palače Sponza i kompleksa Rozario.

Pronalazak jedne stare fotografije, bolje rečeno fotomontaže, među nesređenom građom Državnog arhiva u Dubrovniku potaknulo nas je na do sada nepoznata razmišljanja o mogućim zahvatima na dubrovačkom zvoniku gradskog sata. Trošna fotografija nosi utisnuti suhi žig na kartonskoj podlozi: *STABILIMENTO FOTOGRAFICO DIA. JELLASCA IN RAGUSA PROPRIETA RISERVATA*.¹² Antun Jelaska (Jelaska), rođen 1825. godine u Dubrovniku, bio je profesionalni fotograf. Od pedesetih do sedamdesetih godina vodio je atelijer na Pilama u Dubrovniku, a šezdesetih godina imao je atelijer i u Kotoru. Poznat je po vedutama Dubrovnika, pa se ova pronađena fotografija Antuna Jelaske uklapa u njegov kasniji opus. Vjerojatno je ova fotografija pratila arhitektonske snimke zvonika koje je izradio ing. Bilišković u Zadru tijekom lipnja 1907. i kolovoza 1905. godine.

Na presjeku zvonika zamjetljiv je kut nagiba zvonika iznad satnog mehanizma. Fotografija Antuna Jelaske predočava sva vidljiva oštećenja na zvoniku, manjkav olovni pokrov koji je bio zamijećen i od 1858. godine, a iznad gornjeg dijela zvonika nacrtano je nazubljeno neogotičko krunište poput Bargella (Palazzo del Podestà) ili tornja Palazzo della Signoria u Firenci. Možda možemo biti slobodni pomisliti da je ova fotomontaža djelo višeg inženjera zadarskog Odjela za

Nacrti kupole i luže gradskog zvonika iz 1857. god.
Preliminary design for the dome and the belfry lodge, 1857

izgradnju B. Tamina, poznavajući njegove zamisli za izgradnju zvonika zadarske katedrale Sv. Stošije iz 1889. godine.¹³ Srećom, ta zamisao nije ostvarena uz već izgrađeni neorenesansni kompleks Općine i Kazališta, koji je narušio harmoničnu arhitektonsku cjelinu Place.

Dvadesetak godina gradski zvonik ostao je neobnovljen, zbog Prvog svjetskog rata i neimaštine u poraću. Ipak je 2. travnja 1928. osnovan Nadgledni odbor za gradnju zvonika, a njegovu su osnivanju nazočili inženjer Stijepo Wulpe, dr. Lujo Vojnović, prof. Roko Mišetić, dr. Melko Čingrija i Pero Banac. Na drugoj sjednici Nadglednog odbora za izgradnju zvonika održanoj 10. svibnja već se uključio i općinski načelnik dr. Krce, veliki župan Knežević, inženjer Roki i prof. Marko Murat. Tada je odlučeno da se natječaj za obnovu zvonika objavi u: *Službenom glasniku za oblast Dubrovnika i Splita, Službenim novinama u Beogradu, zagrebačkom Tehničkom listu, Jutarnjem listu, Narodnoj svijesti, Dubrovačkoj tribuni i splitskom Novom dobu.*

Naposljetku, 6. lipnja prihvaćena je ponuda graditelja Viliama Doršnera koji je tada i položio propisanu kauciju. Pošto je sve radove financirao bogati iseljenik Pasko Baburica, Nadgledni odbor je 30. lipnja 1928. izvijestio dobrotvora Baburicu o provedenom natječaju. Radovi na zvoniku okupili su tada sve intelektualne i umjetničke snage Dubrovnika.

Po dozvoli ministra prosvete – Umetničkog odeljenja Veljka Petrovića iz Beograda odlučeno je da se na zvonik vrate: izvorno zvono Ivana Krstitelja Rabljanina, dva brončana oklopnika – Zelenca (Maro i Baro), stari kameni brojčanik s brončanom kazaljkom (tkz. hobotnicom), mehanizam fra Paska Baletina za pokazivanje mjesečevih mijena i kameni natpis koji spominje franjevca Baletina. Dopušteno je da se ispod mehanizama mijena postavi osvijetljeni otvor s brojčanim pokazateljom sati i minuta.¹⁴ Nadgledni odbor je o odluci državne konzervatorske službe izvijestio konzervator prof. Marko Murat za Dubrovnik. Tako su gradski obrtnici Šimo i Silvestar Papa izradili brojčanik (hobotnicu), kovanu zastavicu i kuglu na vrhu zvonika i izveli pozlatu, te polukuglu u satnom mehanizmu i popravak Zelenaca i sve to do kraja siječnja 1929. godine. Novi satni mehanizam nabavljen je kod talijanske tvrtke za izradu satnih mehanizama *Antica Ditta Fratelli Solari Pesaris* iz Udina. Dubrovački obrtnik Venčeslav Križ izveo je pozlaćivanje kazaljke i bakrene kugle – pokazivača mjesečevih mijena 2,3-karatnim zlatnim listićima. Klesar Giovanni Colonna izradio je kamenu spomen-ploču na zvoniku. Radove na gromobranu i električnim instalacijama izveo je dubrovački obrtnik Andro Napica. Državna umjetnička akademija iz Zagreba izradila je kopije Zelenaca tijekom travnja

Fotograf Antun Jelaska (Jellasca), pogled na gradski zvonik (devedesete godine 19. st.)

View of the city belfry, 1890's (photograph by A. Jelaska)

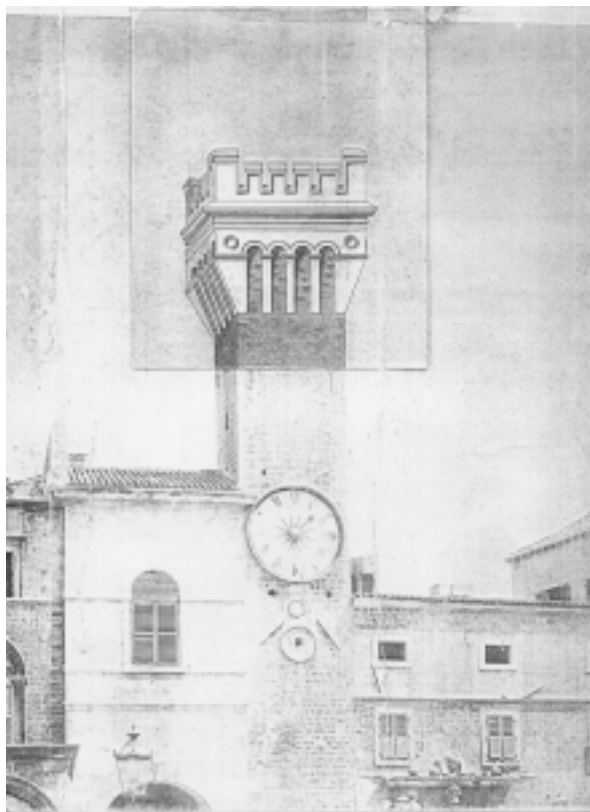

Fotograf Antun Jelaska, Pogled na gradski zvonik s fotomontažom neogotičke konstrukcije (devedesete godine 19. st.)

View of the city belfry with the photomontage of the neo-gothic construction, 1890's

Detalj fotomontaže zvonika

Detail of the photomontage of the belfry

Detalj prizemlja zvonika

Detail of the belfry at ground level

1929. godine. Cizelir Emil Jungman iz Zagreba radio je na izradbi i montiranju mehanizama u brončanim figurama, izlivenim u Umjetničkoj akademiji.

Nadgledni odbor je 1929. od akademskog kipara Ive Kerdića naručio 98 brončanih i dvije zlatne spomen-medalje. Na medaljama je s jedne strane bio lik Sv. Vlaha, a na drugoj lik dobrotvora Paska Baburice. Jedna zlatna medalja bila je poklonjena Pasku Baburici u Čileu, a druga kralju Aleksandru Karađorđeviću. Veći dio novca za izradu medalja namaknut je na večeri Sv. Vlaha 1927. godine.¹⁵

Na sjednici Nadglednog odbora pod predsjedanjem nadzornog inženjera Damjana Čučića-Rokija utvrđeno je da su svi radovi na gradskom zvoniku dovršeni 25. srpnja 1929. godine, te kako je po nagodbi od 17. srpnja 1928. s građevinskim poduzetnikom Vilimom Doršnerom utvrđeno da garantni rok iznosi dvije godine i da se superkolaudacija radova ima izvršiti 25. srpnja 1931. i tada povratiti novci iz pologa. Tijekom 1931. novčani polog je Vilimu Doršneru bio isplaćen i tada je okončana cijela akcija oko gradnje gradskog zvonika.¹⁶ Danas možemo dvojiti o tvrdoći izvedbe obnove gradskog zvonika u Dubrovniku, ali je ipak on postao nezaobilaznim dijelom gradske vizure i dom zvona Ivana Krstitelja Rabljanina i gradskih Zelenaca. Ova obnova je prvi put okupila sve pozitivne snage grada Dubrovnika u jednom vrlo teškom političkom i ekonomskom trenutku. Gradski tisak svih političkih opcija s jednakom simpatijom pratio je tijekom obnove uviđajući potrebu uklanjanja dugogodišnjeg estetskog manjka okomite vertikale gradskog zvonika, staništa »Mara i Bara«.¹⁷

Prikaz zvonika na ilustraciji Place (Straduna) iz knjige Ćirila Ivekovića, *Bau- und Kunstdenkmale in Dalmatien*, Band V, Dubrovnik – Ragusa, Wien, 1927.

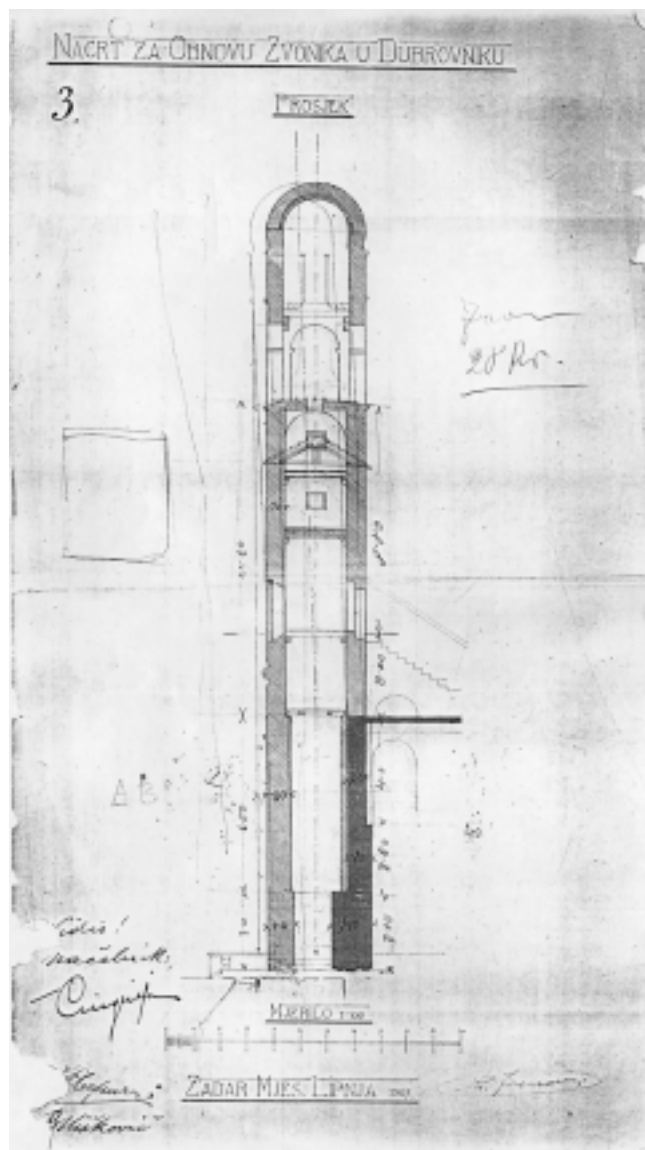
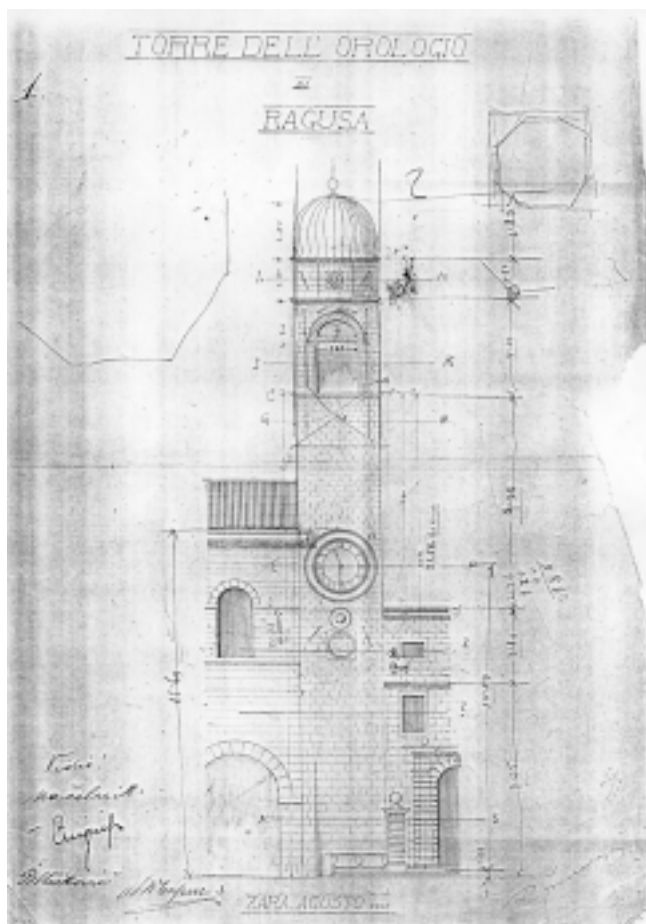
Illustration of Placa/Stradun with the belfry (from the book by Ć. Iveković Bau- und Kunstdenkmale in Dalmatien, vol. V, Dubrovnik – Ragusa, Vienna, 1927)

Detalj prizemlja zvonika iz monografije Ćirila Ivekovića

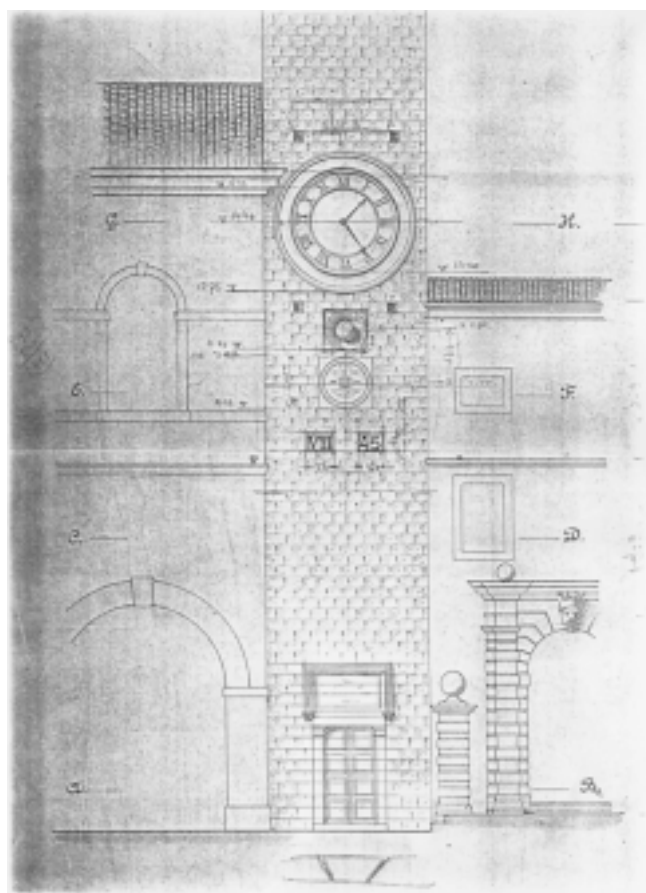
Detail of the belfry at the ground level (from the monograph by Ć. Iveković)

Pogled na palaču Sponzu i gradski zvonik iz monografije Ćirila Ivekovića

View of the Sponza palace and the city belfry (from the monograph by Ć. Iveković)

Poprečni presjek gradskog zvonika, Zadar, 1907.
Cross-section of the city belfry, 1907

Nacrt pročelja gradskog zvonika, Zadar, 1905.
Preliminary design for the facade of the city belfry, 1905

Nacrt pročelja zvonika s neostvarenim portalom, 1928.
Preliminary design for the facade of the belfry with an un-realised portal, 1928

Bilješke

- 1
O građevnom poduzetniku Andriji Perišiću iz Splita, koji je gradio gradsku vijećnicu i kazalište, kao i crkvu Pomoćnice kršćana na Mulu (zvanu i Blaženi Gracija) – Državni arhiv u Dubrovniku (u nastavku DAD), Zbirka nacrti VIII, 41, 42, 43, 45, 46, 47; **Don N. Luković**, *Bogorodičin hram na Prčanju – Ilustrovani kulturno-istorijski prikaz*, Kotor, 1965, str. 25.
- 2
G. Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Ragusa*, 1790, str. 194 (prema ovom autoru gradnja se zbila 1481. godine); **S. Skurla**, *Dubrovnik svršetkom XV. stoljeća*, »Dubrovnik«, Zabavnik štionice dubrovačke, Dubrovnik, 1876, str. 313; **G. Gelcich**, *Dello sviluppo civile di Ragusa*, Ragusa, 1884, str. 69; **L. Vojnović**, *Dubrovnik – jedna istorijska šetnja*, Beograd, 1907, str. 94; **M. Rešetar**, *Slike starog Dubrovnika*, Zagreb, 1924, str. 6.
- 3
DAD, VII. *Fabbriche* 98. (Fabrica del campanile dell'orologio, 1645). Na popravku gradskog zvonika radio je i Ilija Katičić. **K. Prijatelj**, *Barok u Dalmaciji*. U: *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982, str. 716.
- 4
DAD, Zbirka nacrti, VIII 26.
- 5
»Prava Crvena Hrvatska«, br. 55, Dubrovnik, 31. 3. 1906.
- 6
»Prava Crvena Hrvatska«, Dubrovnik, 1. 9. 1906.
- 7
O. Frano Jurić, *Fra Pasko Baletin laik Male Braće, vrsni mehanik (1715–1792)*, »Prava Crvena Hrvatska«, br. 182, Dubrovnik, 18. 7. 1914.
- 8
DAD, X.1. – Testamenta de Notaria 55 (1613–16119), 229–230, 1619. 30. VIII – 1619. 25. III.
- 9
DAD, XXII – Fratrie I. Matricule, 14. Specchio della Matricola degli Artisti (1758 – 1799).
- 10
A. Vučetić, *Ko je napravio dobnjak na malome zvoniku u Dvoru?*, »Dubrovački list«, br. 12, Dubrovnik, 9. V. 1927, str. 4.
- 11
DAD, Zbirka nacrti XIV, 1–17.
- 12
Biografije, Katalog izložbe *Fotografija u Hrvatskoj 1848–1951*, Zagreb, 1994, str. 436; **V. Delić**, *Fotografija u Dubrovniku*, Kat. izložbe *Fotografija u Hrvatskoj 1848–1951*, Zagreb, 1994, str. 267, 268.
- 13
M. Stagličić, *Graditeljstvo u Zadru 1868–1918*, Zagreb, 1988, str. 67–68.
- 14
DAD, Nesređeni spisi općine Dubrovnik – *Obnova zvonika*, br. 106.
- 15
DAD, Arhiv Općine Dubrovnik, br. 685/30.
- 16
DAD, Arhiv Općine Dubrovnik, br. 11730/31.
- 17
»Dubrovačka tribuna« (u nastavku D. T.), *Kada će biti završena gradnja zvonika*, br. 10, 22. IV. 1929; D. T., *Naš zvonik*, br. 12, 7. V. 1929; D. T., *Kita na zvoniku*, br. 14, 22. V. 1929; D. T., *Radne na »Zvoniku«*, br. 16, 5. IV. 1929; D. T., *Kada će Zelenci*, br. 18, 18. V. 1929; D. T., *Svečanost obnove zvonika*, br. 26, 6. VIII. 1929.

Summary

Vinicije B. Lupis

On the neo-renaissance belfry of the city of Dubrovnik

Heavily damaged by several earthquakes during the 19th century, and particularly by the ones in 1822 and 1823, the upper part of the city belfry in Dubrovnik threatened to collapse ever since 1858. As a result, the District Building Office in Dubrovnik compiled a detailed report which highlighted the problem of numerous cracks and fissures in the structure. In 1906 the upper part of the belfry was finally removed for fear that it would collapse inward. A photomontage of the city belfry, with a neo-style crown work, was found in the State Archive of Dubrovnik where all the documents relating to the city belfry are being kept. Fortunately, this idea never materialized. A

donation by the wealthy immigrant Pasko Baburica initiated the restoration of the belfry in 1928 which was finished in the summer of 1929. The restoration gathered together all the cultural forces in the city for the project, and a memorial medal was created by the academic sculptor Ivo Kerdić. This project is an example of the realization of a long-standing idea to restore the monument to its original shape, but it is also an example of erasure of much of its quality and its older layers. The city belfry in Dubrovnik can today be characterised as neo-renaissance in style and one of the neo-style belfries in the old centres of Croatian coastal cities.